

Өзбекистан Республикасы
Халық билимлендириў министрлиги

Әжинияз атындағы
Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

2016-жыл «Саламат ана ҳәм бала жылы»на
бағышланған «Илим ҳәм тәлим-тәрбияның
әҳмийетли мәселелери» атамасындағы
Республикалық илимий теориялық
ҳәм әмелий конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ

2016 йил «Соғлом она ва бола йили»га
бағишланган «Фан ва таълим-тарбиянинг
долзарб масалалари» мавзусидаги
Республика илмий-назарий ва
амалий анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ

III бөлим

Нөкис - 2016

мектепте хәм шаңарақта ата-аналар тәрәпинен миллий дәстүрлер қәдириятлар үрп-әдетлер менен таныстырылып, ахмийетин түсиндирип барыуы керек болады. Баслауыш класс оқыўшыларына шаңарақлық тәрбияда күнделикли турмыста сәлем бериў әдеби, үлкенлерге жол бериў, олардың алдын кесип өтпеў, үлкенди хүрметлеў, кишиге ғамқорлық сезимлерин тәрбиялап барыў тағы басқада унамлы қәсийетлерди үйретиў орынлы. Миллий тәрбия түрлеринен бири мийнет сүйиўшиликке тәрбиялаў адам баласы туўлғаннан баслап өмириниң ақырына шекем оның жасаў тәризи мийнет етиў менен тығыз байланысly жас әўладты халқымыздың миллий дәстүрлерине садық жәмийеттиң жетик пухарасы сыпатында тәрбиялаўда ата-аналар хәм баслауыш класс оқыўшылары халқымыздың миллий қәдириятларына тийкарлана отырып тәлим-тәрбия бериўди дурыс шөлкемлестириў керек. Басқа түркий халықлары сыяқлы қарақалпақ халқы да мийнетке қатнас мәселесинде бай педагогикалық дәрежелерге ийе. Баланың мийнет тәрбиясын хәр қашан да шаңарақта қәлиплестириў кереклиги талап етиледи. Шаңарақта ул-қызлар кишкене ўақтынан баслап мийнетке қәсип-өнер үйрениўге айрықша дыққат аўдарып өз перзентлерин жас ўақтынан баслап терек егиў, нәл отырғызыў, дийханшылыққа байланысly ислер менен шуғылланыўда үйретилип келсе ол мектепте баслауыш классларда өтилетуғын мийнет сабақларында басқа да сабақлардан теориялық билим бериў барысында мийнет етиўге көнликтирип барыў керек. Бул ҳаққында илимий мақалаларды да төмендегише пикир билдириледи. Халық педагогикасында балалардың жеңиллиги ислерин ислеп мийнетке жарамлы ўақтының басланыў дәўири он жаслар шамасы деп белгиленген. Усы ўақтан баслап балалардың неге уқыплы екенлигин қандай өнер қолынан келетуғынлығын, бақлаған ата-аналары өз перзентлериниң қәсип таңлаўында оларға үлкен мүмкиншилик жаратқан хәм қайсы қәсипке қызығыўшылығы күшли болса разылық билдирип өз жәрдемин көрсеткен. Сонлықтан балалары үлкейе келе ата-аналары ондағы зийреклигин, қәбилетлилигин аңлап оны өзи қызыққан қәсибине шәкиртликке тапсырған.

Миллий тәрбияның бир түри-адамгершилик тәрбиясы болып, баслауыш класс оқыўшыларына миллий қәдириятларды өзінде жәмлеген тәрбия қуралы болып саналатуғын ертеқ, нақыл-мақал, рәўият, аңыз, данышпанлық сөзлер, арқалы да мектепте хәм шаңарақта тәрбиялап барыў зәрүр.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARIN A'DEP-IKRAMLILIQQA TA'RBIYALAWDA KLASTAN TIS ISLERDIN' TUTQAN ORNI

**G.Ismailova – magistrant, T. Saparbaev – dotsent
NMPI**

A'dep-ikramlılıqqa ta'rbiyalaw durıslı sanası teren' mazmunlı morallıq sezimlerdin', minezdin' morallıq erk kelbetlerin, durıs minez qulıq penen birlikte qa'liplestiriwdin' uzaq dawam etetug'ın quramalı barısı.

Mektepke jan'a g'ana kirgen balalarda geypara morallıq tu'sinikler, minez kelbetleri, minez-qulıqtın' belgili da'rejedegi ko'nlikpeleri ornag'an boladı . Mısalı: balalar oqıwdın' ja'miyetlik mativin ko'z aldına tu'rlishе elesletedi , olardın' birewleri “miynet etiw” ushın oqıwshılar , kishkeneler bolg'ısı kelgen bolsa, ekinshileri “ag'asının' baylıg'ı” menen g'ana mektepke baradı Ayrımları u'lken adamlardın' tapsırmaların ıqlaslanıp orınlasa , basqaları o'zlerinin' kewline jaqqan na'rselerdi g'ana islep qoyag'oyadı .

Ayrim balalar o'z joldasları menen tatiw oynay aladı , kerekli jerinde ja'rdem beredi, oynashıg'ın berip turadı , sheriklesedi . Basqalar eguaistlik , sıqmarlıq ko'rsetip: “menin' quwırshag'ım” , “menin' tobım” “tiyme bul meniki” degen so'zlerden basqanı aytpaydı . Balalar u'iken adamlar menen ma'mile jasaw barısında ja'miyetlik turmıs haqqında da'slepki tu'siniklerdi aladı .

Mekteptin' kishi, orta ha'm joqarı jastag'ı oqıwshılarda qa'liplestiriwi lazım bolg'an a'himiyetli morallıq qa'siyetleri I-IV klaslarg'a arnalg'an “Mekteptegi ta'rbiyalıq jumıstın' u'lgi joybarında” ko'rsetilgen. Ta'rbiyalıq jumıstın' maqseti mug'allimdi balalarda a'dep-ikramlıq belgilerinin' baslamasın qa'liplestiriwge bag'darlaydı . Bul en' aldı menen balalardıń ku'ndelikli minez-qulqının' mazmunına kiretug'ın mektep oqıwshısının' minez-qulqının' durıs ha'm durıs emes qılıqlar haqqında tu'sinikler boladı: olardıń o'z minnetlerine bolg'an qatnasları, mekteptegi, u'ydegi, ko'shedegi, ja'miyetlik orınlardag'ı minez-qulqı. Kishi jastag'ı oqıwshılar ushın diydilengen morallıq kriteriyalar olarg'a tu'sinikli bolıp keletug'ın jaqsı menen jamandı a'piwayi g'ana ajiratıp alıw prinsipinde ornatıladı: “...jaqsı qılıq degenimiz- oqıwshının' barlıq minnetlerin tolıq ha'm sarras orınlawı...jaman qılıq degenimiz-ko'rsetilgen talaplardı orınlamawg'a jol qoyıw, ja'ma'a'tti, joldasların sıylamaw, olardıń pikirlerin baxalamaw”.

Morallıq minez-qulıqtı ta'rbiyalawdın' wazıypaları balardı minez-qulıqtın' o'zlerinin' ku'shlerine ılayıq keletug'ın normaların ha'r ku'ni orınlap barıwg'a u'yretiwdi, durıs a'detlerdi qa'liplestiriwdi talap etedi. A'dep-ikramlılıq qa'deleri ta'rbiyanın' jan'a wazıypalarına ha'm oqıwshılardıń jaslarına muwapıqlastırıp aling'an: olar oqıwshıdan inta menen oqıwdı, ko'pshiliklin' paydası ushın isleytug'ın miynetke qatnasıwdı , ja'miyetlik ha'm jeke mu'likke ıqtıyat penen qarawdı , o'zinen u'ikenlerdi ha'm kishkenelerdi hu'rmetlewı, durıs so'zlik ha'm haqıyqatshılıqtı kishi peyillik ha'm azatlıqtı talap etedi .

Alippene o'zlestiriw bunnan bilay oqıtıw ushın tiykar bolg'anı sıyaqlı a'dep-ikramlılıqqa ta'rbiyalaw ushın o'z aldına a'lippe bolıp qızmet etedi. Sonday-aq “Jas o'spirimler”, “Jaslar awqamı” basqıshlarının' talapları da baxalar-balarg'a arnalg'an. Mu'g'allimnin' wazıypası- kishkeneler ha'm jas o'spirimlerde qa'deler ha'm nızamlardı orınlaw ushın juwapkerlik sezimlerin ta'rbiyalawda bojatıylarg'a ja'rdem beriwden ibarat boladı .

Kishi jastag'ı oqıwshının' minez-qulqın belgilep беретug'ın morallıq tu'sinikler, sezimler, a'detlerdin' o'zine ta'n bolg'an kompleksı usılay du'ziledi.

A'dep-ikramlılıq qa'siyetlerin ta'rbiyalaw ta'rbiyalıq jumıstın' aytarlıqtay o'z aldına ayırıqsha tu'ri emes, al balalar menen alıp barılatushın oqıw ta'rbiya jumısının' barlıq bo'limshelerinde, sabaqlarda, oqıtıw ha'm miynetke ta'rbiyalawda estetikalıq ha'm fizikalıq ta'rbiyanın' ha'mme pratsesinde a'melge asıratug'ın tutas pratsess bolıp esaplanadı .

Bul jumıslar a'dep-ikramlılıqtı ta'rbiyalawdın' tiykarı jolı , basqalardıń gu'llan turmısın ha'm qızmetin , en' aldı menen mektep ja'ma'a'ttegi oqıwın ha'm miynetin sho'lkemlestiriw arqalı a'dep-ikramlı minez-qulıq ta'jiriybelerin toplaw boladı.

A'dep-ikram normaların biykardan biykarg'a u'yrenip alıwg'a bolmaydı: baslawısh klass mu'g'allimlerine kishi jastag'ı oqıwshılardıń ha'r qanday norma ha'm talaplardı yadlap alıwı qa'nshelli jen'il bolsa , olardı umıtwı da sonshelli an'sat ekenligi ma'lim . Tu'sinilgen en' baslısı jeke ta'jiriybede teren' ha'm emotsional da'rejede sınılg'an na'rseler bala sanasına bekkem ornasadı .

Bunnan balarg'a olardıń minez-qulıq normaların tu'sindiriwi usı normalarg'a muwapıqlastırıp olardıń xızmetin sho'lkemlestiriw menen u'ylestiriwden ibarat ta'rbiyalıq

isenimlardin' a'himiyetli prinsipi kelip shıg'adı. Tu'sindiriw jumısı balardı qorshag'an ja'miyetlik miynet penen baylanıstırılса, olarag'ı a'dep-ikramlı minez qulıqtın' ta'jireybesine, olardıń o'zlerinin' ku'shine qaray ko'pshilik paydası ushın isleytug'ın jumıslarına su'yense ta'sirlirek boladı .

Kishi jastag'ı oqıwshılar ushın ja'miyetlik turmıs penen tanısıwdın' ko'rsetpeli ha'm isenimli formaları jan'a qurılıslardı, ka'rxanalardı, jumısı jolg'a qoyıl'g'an kolxoz xojalıqlarında balalardıń miynetti o'z ko'zi menen ko'riw mu'mkinshilik beretug'ın seyiller ha'm ekskursiyalar bolıp esaplanadı: aldındı qatar miynet adamları menen ushırasıw balalarg'a ku'shli emotsional ta'sir ko'rsetedi.

Mu'g'allim ja'ne ta'rbiyashılardıń morallıq normaları menen qa'delerdi tu'sindiriwge baylanıslı so'zlerin kartınalar ko'riw, diopozitivlerdi ko'rsetiw, kino filimler ko'riw siyaqlı ko'rsetpeli qurallar menen jiyi-jiyi biriktirip turıw kerek. Tu'sindirilgen mag'lumatlardı balalar anıqraq ha'm emotsional tu'rde ug'ıp alса, olar bekkemrek o'zlestiredi.

Oqıwshılardı ja'miyetlik miynet waqıyaları menen tanıstırg'anda, olar o'zlerinin' isleri boyınsha o'zleri juwmaq shıg'arıwıg'a u'yrenge bolsa g'ana bul tanıstırıw oların' morallıq jaqtan ta'rbiyalanıwına ja'rdem etedi. Mısalı: kolxozda ekskursiya o'tkerildi deyik. Oqıwshılar jaqsı kolxozshılardıń qaysısan u'lgı alatug'ının ha'm o'z mektebindegi ushastkada jumıs islegende olardıń ta'jiriybesinen nelerdi qollanatug'ının o'zleri oylap alatug'ın bolsın.

Ta'sirlilik—tu'sindiriw jumısına qoyılatug'ın minnetli talap. Bul balalardı ko'pshilik ma'pi ushın birlesip islenetug'ın jumıstı o'zleri belgilep alıwıg'a, bir-birine ja'rdem beriwge, o'z miynetinin' na'tiyjesin ja'ma'a't bolıp bahalaw menen ha'r bir iske de qatnasıwıg'a alıp baratug'ın jol.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Г. Т. Сулаймонова -ЎзПФИТИ илмий ходими

Таълим ўта мураккаб диалектик жараён бўлиб, таркибан доимий ва ўзгарувчандир. Таълим жараёнида қанча ўзгариш юз берса-да, ўзини сақлаб қоладиган, барча ўзгаришлар таркибида иштирок этадиган элементларга доимий компонентлар дейилади. Бундай компонентлар сирасига ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти киради. Ўқув материали, дарс тури, кўргазмали қуроллар, ўқув топшириқлари дидактик мақсадларга кўра ўзгариб туради. Таълим жараёнидаги муносабатлар, алоқалар доимий компонентларнинг - ўқитиш ва ўқишнинг ўзаро таъсири шаклида амал қилади.

Ўзаро таъсир дидактик муносабатлар орасида энг қадимий, генетик жиҳатдан бирламчи муносабат бўлиб, таълимнинг яхлитлигини таъминлайди. У, яъни ўқитиш ва ўқишнинг ўзаро таъсири, даставвал дидактиканинг тадқиқот предмети сифатида амал қилади. Ўқитиш ва ўқиш фаолиятларининг бир-бирига киришуви ҳам бир қанча ўзига хос хусусиятларга эга: ўрганиш объекти ва қуриш объекти вазифасида иштирок этади; ўқув режалари, дастурлари, дарсликлари ўзаро таъсир нуктаи назаридан ишлаб чиқилади; унда таълимнинг жараёний ва мазмуний хусусиятлари акс этади; таълим жараёнида амал қиладиган муносабат турлари ўзаро таъсир моҳияти асосида тасниф этилади. Бинобарин, ўзаро таъсир илмий-дидактик тадқиқотга нисбатан ўрганиш объекти сифатида амал қилади.

Ўқитиш ва ўқишнинг ўзаро муносабати таркибан қуйидаги қисмлардан иборат: 1) ўқитиш ва ўқув материали; ўқитиш ва дарслик; ўқитиш ва кўргазма қурол;

МАЗМУНЫ

3. СЕКЦИЯ

ПЕДАГОГИКА ҲАМ ПСИХОЛОГИЯ

Пренов Б.Б. Илим ҳәм тәлим-тәрбияда бирге ислесиў дәўир талабы.....	3
Pazilov A. Jaslardi kitap oqiwg`a qiziqtiriw ma`seleleri.....	6
Уббиева А., Сапарбаев Т. Баслаўыш класс оқыўшыларын миллий рухта тәрбиялаўда ата-ана ҳәм мектептин бирге ислесиўи.....	8
Ismailova G., Saparbaev T. Baslawish klass oqiwshilarin a`dep-ikramliliqqa ta`rbiyalawda klastan tis islerdin` tutqan orni.....	9
Сулаймонова Г. Т. Таълим жараёни ва унинг ўзига хос хусусиятлари.....	11
Хаитов Р.Ш. Проблемы и перспективы непрерывного образования.....	13
Даулетмуратов А.П., Сапарбаев Т. Жасларды кәсипке бағдарлаўда класстан тыс ислердин әҳмийети.....	14
Сапарбаев Е., Қалниязова Р. Оқыўшыларды «гуманитар пәнлер дөгереке-лери» аркалы тәрбиялық кәсипке бағдарлаў.....	16
Салуллаева М. Бошланғич синф ўқувчиларига миллий мустақиллик руўҳида тарбия беришнинг моҳияти.....	17
Klicheva Z., Baybulov A. Oila- jamiyatning asosi.....	18
Beknazarov A., Erejepov A. Mektepke shekem balalarda rawajlaniw o`zgeshe-likleri ha`m dene ta`rbiya.....	19
Abdalieva P., Matmuratova G. Woqiwshilarda ideyaliq immunitetti qa`liples-tiriwde ta`lim-ta`rbiyanin` orni.....	21
Allaniyazov I. Ustazdin` soylew minez-quliq a`debi ha`m so`ylew ma`deniyati` t`u`sinikleri.....	22
Pirniyazova M., Avezov B. Qiziqli oyinlar tiykarinda grafikaliq bilimlendiriw sipatin asiriw.....	25
Qurbaniyazova I. Jas awladi fizikaliq ham ruwxiy jaqtan barkamal qilib tarbiyalaw.....	27
Allayarov M. Araliqtan oqitiwdin` didaktikaliq printsipleri.....	28
Saparbaeva T. Oilada bola tarbiyasi va uning asosiy omillari.....	29
Abdalieva P., Qurbanbaeva D. Bolajaq woqitiwshilardin` ka`siplik ma`deni-yatina qoyilatug`in talaplar.....	31
Mamutov P. J., Panaeva U. N. Yuksak marralar sari.....	32
Balmuratov Q., Tleuov B. Sportshinin` uliwma ha`m arnawli tayarlig`inin` a`hmiyeti.....	33
Balmuratov Q., Najimov K. Fizikaliq shinig`iqlar menen sistemali tu`rde shug`illaniwg`a bolg`an talapti aktivlestiriw.....	34
Balmuratov Q. Harakatli o`yinlarga rahbarlik qilish metodikasi.....	36
Kenjebaeva S.S. Oqiwshilarg`a muzika sabag`inda nota jaziw u`yretiw din` a`hmiyeti.....	37
Tajetdinova S., Bekturg`anova G`. Qosi`qlardag`i` atqari`wshi`li`q wo`zgeshe-likler.....	38
Saburova S. Eksperiment o`tkazishning umumiy masalalari.....	40
Seytimbetov D. M. Ka`siplik qa`niygelik pa`nlerdi oqitiwda zamanago`y pedagogikaliq texnologiyalardi paydalaniw.....	41
O`teniyazova Sh., Erlepesova X.</b> Xalq pedagogikasi asosida yoshlarni ma`naviy jihatdan shakillantirish.....	43